

Två tankar i huvudet?

MAN KAN INTE säga annat än att Lars Vilks verk är 223
maktkritiskt. Det granskar en konstvärld som, om vi
bara ser till själva handeln med konst, omsätter runt
50 miljarder euro om året. Mot den bakgrunden framstår det
som märkligt att, som Mårten Arndtzén gjorde i *Expressen*
(23 augusti 2007), ifrågasätta Vilks intentioner genom att avfärda
konstvärlden som en »marginell kultursfär«.

Det Vilks visar är alltså att samtidskonstens höga värdering
av provokationer, maximal öppenhet och gränsöverskridningar
i mångt och mycket är ett spel för gallerierna – i bokstavlig be-
märkelse. Så fort den provocerade blir så pass berörd av provo-
kationen att vernissagetrivseln hotas av buffliga säkerhetsvakter
och tidsödande säkerhetskontroller är utmaningarna inte längre
så intressanta och spännande. Lars Vilks teckningar har åskådlig-
gjort hur konstvärldens vackra haranger om vikten av ifrågasät-
tande, yttrandefrihet, pluralism och öppenhet påfallande ofta är
tomma ord, lätta att uttala när inget står på spel, men intet värda
när konst som är provokativ och ifrågasättande på allvar behöver
försvaras.

I den mån som Lars Vilks syfte var att utforska konstlivets
gränser, dess outtalade regler och underförstådda värderingar har
han alltså lyckats på ett sätt som få hade kunnat drömma om när
hans rondellhund skapades 2007 och ännu färre idag vill inse. För
den som önskar sig »farlig« konst, konst som »undersöker« verk-
ligheten och konst som resulterar i »forskningsresultat« i form av
nya, förvånande insikter, är det därför svårt att tänka sig ett mer

224 effektivt verk än Vilks bild av Muhammed som rondellhund.

Det märkliga är att Vilks syfte inte på något sätt har hemlighållits. Det frilades i en *DN*-artikel av Dan Jönsson redan den 22 augusti 2007. Det har dessutom hävdats åtskilliga gånger av Vilks själv och även jag har diskuterat det i *Dagens Nyheter* (23 mars 2010 och 18 maj 2010).

Dan Jönsson beskrev syftet så här i sin påfallande klarsynta artikel, skriven strax efter att *Nerikes Allehanda* hade publicerat teckningarna, men innan några dödshot hade formulerats:

Man må tycka vad man vill om Vilks teckningar, rent estetiskt, men vad man som kritiker bör bedöma hos ett verk är trots allt i vad mån det lyckas i sina avsikter. Det borde vara rätt uppenbart att Vilks knappast tecknat sin rondellhund i avsikten att »kritisera islam« – utan för att avslöja konstvärldens hyckleri. I en tid när konsten älskar att framhäva sig själv som en gränslös »frizon«, en sorts livslevande utopi där allt är tillåtet, försöker Vilks visa att så är det faktiskt inte alls: Kolla här.

Har då Vilks lyckats i dessa avsikter? Det får man verkligen säga. Han har inte bara, med sedvanlig fingertoppskänsla och pokerfejs, pekat ut en gräns som konsten faktiskt inte är beredd att överskrida just nu (offentliggörandet av teckningarna sker som sagt i en muslimsk nisch och inte i konstvärlden). Han har dessutom gjort det på ett sätt som säkrat honom konstnärlig framgång – det vill säga medial uppmärksamhet – på ett sätt som andra bara drömmer om. På så vis är Vilks lilla teckning en minst sagt dubbelbottnad provokation. Minst lika mycket som en »Muhammedkarikatyr« är den ju en känga åt rondellhundarna – denna näpna kulturyttring som hela

konstvärlden mangrant omfamnade för dess spontanitet och folklighet. Vål? Eller var det (hör jag Vilks insinuera) för dess ofarlighet?

Nej: »Muhammed som rondellhund« är inte främst en karikatyr av Muhammed eller »islam« – utan av konstvärlden. Och den träffade av allt att döma mitt i prick. Bara att gratulera.

Nu bör det redan här sägas att flera redaktörer, akademiker och kulturskribenter tagit parti för Vilks på ett entydigt sätt: Björn Wiman, Maria Schottenius, Per Bauhn, Sakine Madon, Thomas Mattsson och P J Anders Linder är några av dem. Betydligt vanligare har dock varit att man först har slagit fast att man är för yttrandefrihet, och att man tycker att Vilks bör få visa sina teckningar, *men ...*

Att resonera på det här sättet har av både kulturskribenten Ulrika Knutson och professorn i statsvetenskap Ulf Bjereld beskrivits i termer av att »hålla två tankar i huvudet samtidigt«. Just detta, att »hålla två tankar i huvudet samtidigt« tycks ha blivit det i svenskt kulturliv vanligaste sättet att förhålla sig till Lars Vilks rondellhund.

Vanligtvis tar det sig uttryck i att skribenten, efter att ha försäkrat att han eller hon är för yttrandefrihet, tar ett steg tillbaka och påpekar att Vilks dock i detta fall har gjort sig skyldig till hets mot folkgrupp, vilket inte skyddas av yttrandefrihetslagen. Eller att det inte föreligger något hot överhuvudtaget mot Vilks. Eller att Vilks är en exhibitionist som utnyttjar frågan om yttrandefrihet för att få uppmärksamhet och att vi bör ställa oss skeptiska till dylika PR-trick. Eller att yttrandefriheten alltid är villkorad och inte bör användas till att såra eller kränka andra människor. Eller att yttrandefriheten helt enkelt inte är hotad i detta fall. Eller att det största hotet mot yttrandefriheten är Lars Vilks själv.

Jag ska nedan diskutera några av dessa ståndpunkter och de ar-

226 gument som har använts till stöd för dem. Dessförinnan kan det dock finnas anledning att konstatera att det här föreligger en uppenbar skillnad gentemot kritikernas inställning till Anna Odell och NUG. I synnerhet när det gällde Odell var det viktigt för kulturskribenterna att med hänvisning till verkets påstått viktiga syfte bemöta kritiken mot att hon hade tagit samhällliga resurser i anspråk och brutit mot lagen. Och i både Odells och NUG:s fall uppfattades negativa reaktioner mot verken som uttryck för ett problematiskt »hat« mot konst och kultur med populistiska undertoner.

När ett konstnärligt projekt däremot kritiserar av människor som påstår sig företräda världens alla muslimer är det ingen som uttrycker oro för det »hat« mot konst som kommer till uttryck i dessa reaktioner. Och istället för att väga de kritiska synpunkterna mot konstnärens egna intentioner har man i diskussionen om Vilks genomgående förutsatt att intentionerna egentligen är dubiösa. Det finns en nedlåtande underton i föreställningarna om att de muslimer som kritiserar Vilks inte klarar av att bli bemötta med samma hårda argument som de folkpartister som känner sig kränkta av Anna Odells eller NUG:s sätt att handskas med offentliga medel.

*

Hur förhåller det sig då med relevansen i de utläggningar som brukar följa på de pliktskyldiga försäkringarna om att man är för yttrandefrihet och absolut inte vill hindra Vilks från att visa sina verk, men ...? Ett argument är alltså att Vilks inte har något annat syfte med sitt verk än att kränka muslimer.

Blott en vecka efter Dan Jönssons klargörande artikel om Vilks formulerade Ingmarie Froman det mantra som mängder av svenska kulturskribenter skulle komma att upprepa under de följande åren. »Problemet med Lars Vilks teckningar«, skrev hon den 21 augusti 2007 i *Svenska Dagbladet*, »är att de inte riktar sig mot

något annat än själva religionen. Han ger muslimerna fingret för att de är muslimer och för att de har en profet som de anser vara helig«.

Dåvarande kulturchefen på *Svenska Dagbladet* Stefan Eklund reducerade i samma anda två år senare Vilks rondellhund till en »förolämpning av muslimer«. Ingenting annat. (25 maj 2009) Och i *Dagens Nyheter* frågade sig Kajsa Ekis Ekman ytterligare ett år senare (16 mars 2010): »Var inte målet med Vilks teckningar just att muslimer skulle bli arga? Någon annan poäng är svår att se«.

Inga Brandell, professor i statskunskap vid Södertörns högskola, valde att i en artikel i *Svenska Dagbladet* ytterligare två månader senare, i maj 2010, utgå från Michel Foucaults teorier. Det gav onekligen en lite fadd bismak åt anrättningen. Foucault var ju i många avseenden positiv till den iranska revolutionen och ayatolla Khomeini, vars *fatwa* mot Salman Rushdie var startskottet på den utveckling som ledde fram till hoten och attentaten mot Vilks. Brandell slog fast (22 maj 2010) att Vilks tidigare verk, *Nimis* och *Arx* var intressanta därför att de ställde frågor om relationen mellan natur och kultur:

Det gäller däremot inte rondellhunden. Det är oklart vad den betyder, och den riktar sig till oss – allmänheten i Sverige – som inte har någon uppfattning om saken och inte bryr oss. Om meningen är att vi ska bry oss för att den avslöjar de andra, de som har en uppfattning och tar honom på allvar, se hur dumma och inskränkta de är, då är vi illa ute.

Man kan tycka att Ekis Ekman och Brandell i mars och maj 2010 hade haft rätt gott om tid att bedriva research i ämnet och att de under det arbetet borde ha fått en uppfattning om syftet med konstverket.

Ett annat argument mot Vilks är att det inte föreligger något

228 egentligt hot mot honom. Detta har vid ett flertal tillfällen framförts av Jan Guillou, till exempel i SVT:s *Agenda* den 15 mars 2010, alltså efter att det hade avslöjats att Colleen R LaRose från Philadelphia häktats för att ha planerat att mörda Vilks. Guillou fastslog i programmet (två gånger för säkerhets skull) att »vi har inget islamistiskt terrorhot här [i Sverige]«, detta apropå den eventuella närvaron av al-Qaida-inspirerade islamister i Sverige. Alltmedan Jan Hjärpe i P1:s *Studio Ett* vid ungefär samma tidpunkt, den 9 mars 2010, förklarade att »det finns ingen muslim i hela världen som nu stöder ett attentat mot Lars Vilks«. Ingen följde, mig veterligen, upp dessa påståenden när en självmordsbombare i Stockholm drygt ett halvår senare hänvisade till Vilks som orsaken till sitt agerande, eller när en annan svensk i november 2010 hotade Vilks i en rekryteringsvideo för al-Shabaab, inspelad i Mogadishu.

Guillou försvarade i *Agenda* sin ståndpunkt med att det inte finns några andra än »kvällstidningsredaktörer och en och annan kolumnistkollega kanske, som vill ta den saken [Colleen R LaRose mordplaner, som hon i amerikansk domstol sedermera erkände sig skyldig till] på allvar«. Guillous ståndpunkt tycktes delas av Anders Billing, som i *Fokus* i mars 2010 kritiserade »svensk press« för att under »de senaste dagarna [ha] tagit på sig några av de största pressetiska hattarna i den svenska tidningshistorien för att försvara rätten att publicera Vilks Muhammedteckning – allt mot bakgrund av det enorma hotet från terroristerna. Ett hot som alltså baseras på ytterst knapphändiga uppgifter«.⁸⁹

Med tanke på att Anders Billing tydligen menade att »svensk press« fått hoten mot yttrandefrihet om bakfoten kan man tycka att han själv kunde ha föregått med gott exempel och anordnat en utställning med vidhängande föreläsning av Vilks, så att de konstinstitutioner som bar det formella ansvaret för att Lars Vilks verk inte visades på flera år en gång för alla kunde förstå att hoten från terrorister bara har baserat sig på »knapphändiga uppgifter«. Mig veterligen skedde aldrig detta.

Men även om man nu skulle gå så långt som till att hålla med Jan Guillou, när han likt en grammofonskiva som har hakat upp sig upprepar att man i Sverige och USA lägger ner jättelika ekonomiska resurser på att hålla säkerhetspolisen sysselsatt med något slags låtsasjakt på terrorister, torde det vara svårt att argumentera mot det faktum att svenska unga män slåss i Somalia och Syrien på al-Qaida-inspirerade gruppers sida.

Från uppfattningen om att det inte föreligger någon terrorism är steget naturligtvis inte långt till åsikten att yttrandefriheten inte är hotad i Vilks fall. I debatten som följde på den föreläsning i Uppsala, som fick avbrytas när en upprörd man ur åhörarskaran rusade fram mot Vilks, hade uppenbarligen både Martin Aagård och hans kritikerkollega i *Expressen*, Peter Cornell, svårt att se det som ett hot mot yttrandefriheten att politiska extremister har föresatt sig att diktera vad som får och inte får sägas på svenska universitet.

Den förre hävdade i Sveriges Radios *Studio Ett* (20 maj 2010) att »Lars Vilks yttrandefrihet är inte hotad överhuvudtaget«, medan den senare skrev i *Expressen* (27 maj 2010): »Jag ogillar varje brott mot yttrandefriheten och det finns inget försvar för övergrepp på Lars Vilks. Men [...] jag har svårt att se att yttrandefriheten skulle vara under hot i dagens Sverige på grund av några extremistiska galenpannor.«

Aagårds och Cornells ståndpunkter kan, liksom Anders Billings, synas en smula märkliga mot bakgrund av att upprinnelsen till diskussionerna om Vilks rondellhund var att Vilks förvägrades att ställa ut sina teckningar på Tällerus hembygdsgård på grund av säkerhetsrisken – och därefter under sex års tid blev nekad att visa teckningarna på *samtliga* konstinstitutioner som han vände sig till. Aagårds och Cornells åsikter om att yttrandefriheten inte är hotad motsägs också av flera andra fall på senare år av självcensur, där alltså inga reella hot har riktats mot institutioner, men där man ändå har valt att – på samma sätt som i Tällerus – lyfta

230 ut verk, censurera verk eller avbryta föreställningar av rädsla för att stöta sig med personer eller grupper som säger sig företräda muslimer.

Efter protester från religiösa grupper plockade sålunda Världskulturmuseet i Göteborg i februari 2005 ner den fransk-algeriska konstnären Louzla Darabis målning *Scène d'amour*, där ett älskan- de par porträtteras tillsammans med verser från Koranen. Dock hade verket tidigare visats i Algeriet utan kontroverser. Så små- ningom hängde museet upp ett nytt verk av Darabi, vilket även det togs ner sedan någon hade fått för sig att det stod »Allah« på målningen (vilket inte stämde; »texten« var i själva verket färg- rester).

I april 2009 stoppades en feministisk dansföreställning på Kul- turhuset i Stockholm sedan någon i publiken på Facebook hade kritiserat att det under ett dansnummer lästes en tonsatt bön ur Koranen (varefter sju [!] personer hade kommenterat inlägget). Kulturhusets chef Eric Sjöström tyckte uppenbarligen att detta folkliga engagemang var omfattande nog att tas på allvar.

Och ett halvår senare, hösten 2009, censurerades Ayaan Hirsi Alis och Theo van Goghs film *Submission* på utställningen »Ytt- randefrihetens gränser« på Nobelmuseet. Att så skett framgick av tv-programmet *Existens* (sänt i SVT 15 oktober 2009). En repre- sentant för Nobelmuseet motiverade i tv-inslaget censuren med orden: »Vi visar inte hela, vi har tagit bort ... för imamen, jag kommer inte ihåg vad han heter ... han som brukar vara på tv [Abd al Haqq Kielan] ... han kom hit ... och så bestämde vi oss för att ta bort de delar som var mest ... ansågs mest kränkande, om man säger så ...« Även i detta fall ryckte *Aftonbladets* Martin Aa- gård ut (17 oktober 2009) till de censurerande krafternas försvar: »Vad som egentligen saknades på Nobelmuseet – ett 8 sekunder långt klipp på den genomskinliga negligén. Det är inte upprörande. Publiken bestod av skolbarn. Theo van Goghs mjukporrestetik är faktiskt provocerande oavsett religiös övertygelse.«

Och i april 2010 meddelade högskolan i Jönköping att Lars Vilks inte var välkommen att hålla en planerad föreläsning om yttrandefrihet. Detta efter att några studenter låtit meddela att de upplevde det som kränkande att just Vilks bjudits in.

Icke desto mindre kunde även Ulrika Knutson i *Dagens Nyheter* (26 mars 2010) påstå att »hotet mot Lars Vilks« inte är ett hot mot yttrandefriheten: »Lars Vilks har inte tystnat. Hans kritiker och försvarare har inte heller tystnat. Debatten är livlig«. Vilka signaler som konstvärlden sänder ut genom att göra Lars Vilks till *persona non grata* funderade hon inte över. Tvärtom fullföljde hon sin text genom att försöka sig på det som hon i ett annat sammanhang har beskrivit som att hålla två tankar i huvudet samtidigt: »Jag försvarar Vilks frihet att förnedra vem han vill. Men jag försvarar också allas frihet att kritisera honom för detta.«

Mot Knutson kan invändas att ingen har bestridit att vem som helst har rätt att utan att bli hotad till livet kritisera Vilks. Å andra sidan kan man tycka att även Ulrika Knutson, i sin dåvarande roll som Publicistklubbens ordförande, borde ha förstått vikten av att så många som möjligt sluter upp på demokratins sida. Men Knutson såg, att döma av en artikel i *Fokus* i maj 2010, saken anorlunda: »Om vi alla talar samma budskap, i samma upphetsade tonläge, i ädel tävlan om att vara Allra Mest För Yttrandefrihet, men undviker allt som komplicerar saken – har då inte det offentliga, demokratiska samtalet allvarligt ’fransats i kanten’?«⁹⁰

Problemet med Knutsons resonemang är att kriteriet på ett demokratiskt samtal inte är att det finns lika många människor som hyser demokratiska värderingar som det finns människor som »komplicerar« synen på demokrati och mänskliga rättigheter. Det demokratiska samtalet förutsätter tvärtom för sin överlevnad – och blir inte det minsta »fransat i kanten« av – att så många människor som möjligt tror på demokrati och mänskliga rättigheter.

I en annan text i *Fokus* excellerade Knutson i början av mars

232 2010 i ett raljerande och bagatelliserande tonfall och påpekade att »kampen för yttrandefriheten [...] måste föras varje dag«. ⁹¹ Men – och här dök alltså tanke nummer två upp i Knutsons huvud – »med helt andra medel än Vilks«. Man undrar naturligtvis som läsare: Med vilka medel då? Knutson, liksom så många andra av dem som har yttrat sig i detta ärende, verkar tycka att yttrandefriheten inte ska tvingas härbärgera yttranden som människor upplever sig bli kränkta och stötta av. Det finns, hur som helst, i flera av dessa artiklar en mer eller mindre outtalad föreställning om att vi bör spara kränkningarna till de människor som enligt de dominerande föreställningarna i kulturvärlden besitter verklig makt.

Här närmar vi oss vissa outtalade regler för vad som skänker status i kulturvärlden. Visst, skriv en deckare, men låt i så fall den mest onda skurken vara en del av Makten! Låt intrigen konvergera in mot Maktens Centrum, där de riktigt fula fiskarna sedan placeras. Det har varit en fungerande formel i svensk populärkultur alltsedan Sjöwall-Wahlöös dagar. Den har uppenbara fördelar. Den hjälper deckar- och manusförfattare att ge sken av att slå uppåt. Samtidigt garanterar den att de aldrig behöver oroa sig för att få några verkliga fiender.

De som verkligen besitter det slags makt som man i fall som dessa åsyftar upplever sig nämligen aldrig som kränkta eller utmanade, såvida de inte entydigt och helst med namns nämnande pekats ut. Anledningen är att makthavare av den här sorten håller sig med exakt samma självbild som deckarförfattarna, journalisterna och kulturskribenterna, nämligen att de är individer och inte namnlösa delar av ett homogent kollektiv som kallas Makten. Så länge makthavare inte kritiseras eller smutskastas riktat och individuellt, så kommer den här sortens maktkritik därför aldrig att drabbas av några hot som kan innebära inskränkningar i yttrandefriheten. Det är en *win-win*-situation: Författaren/journalisten/kulturskribenten framstår som en modig och rätträdig utmanare av makten, utan att någonsin riskera någonting.

Att däremot hoten från islamistiska extremister kringskär yttrandefriheten beror inte minst på att för varje nytt hot eller varje nytt begånget eller avstyrt terroråd kopplat till danska eller svenska Muhammedteckningar ser sig allt fler kulturskribenter föranledda att klandra den som hotas och inte den som hotar.

Dödshoten och terrorhandlingarna blir den inverterade måttstock med vilken vi mäter karikatyrteckningens skadeverkningar. Inverterad därför att dödshoten och terrorhandlingar inte emanerar ur vare sig teckningarna eller deras upphovsmän eller deras mottagare. Nej, hotet har som sin utgångspunkt den förförståelse av teckningarna som tillhandahålls av en extremistisk ideologi för vilken dödsstraff och terroraktioner bedöms som rimliga vederläggningar för en teckning.

Det är just av den här anledningen som man aldrig får förledas att tro att terrorister representerar några andra än sig själva. Ty när man antar att terrorn avspeglar en folkets vanmakt och frustration så har terroristen segrat. Det är då som varje terrorattack förvandlas till ett tecken på att den angripne har fel och att angriparen agerar korrekt. Det gör att den senare ser sin sprängkraft fördubblad, skadeverkningarna mångdubblade och därför – med all sannolikhet – motiveras till fler attentat.

För varje terrorattentat blir det naturligtvis för många vänsterskribenter – för vilka det är ett axiom att västvärlden i demokratiskt avseende inte är föredömlig – alltmer påfrestande att höra västvärldens politiker upprepa sitt mantra om angrepp på demokratin och det öppna samhället. Själva vill de hellre diskutera terrorismens »orsaker«, det vill säga den enorma »frustration« som måste ligga bakom dessa våldshandlingar. Varje nytt attentat mot Kurt Westergaard eller Lars Vilks tycks därmed bekräfta magnituden av den skada som den danske tecknaren och den svenske konstnären har åsamkat muslimerna som kollektiv.

Och vilka kulturskribenter i Stockholm vill, när den världsbilden cementeras, ställa sig på Vilks sida? Enklare då att agera

234 egoistiskt, inte ta några risker och istället framställa sig som god och osjälvisk genom att inte ta parti för den mordhotade. Gärna tvärtom bespotta och kritisera honom för att därigenom inhösta ytterligare godhetspoäng. Det är en ondskans Kinderägg som naturligtvis få tackar nej till. Rädsla, sadism och egoism omvandlas i ett slag till de tre gåvorna mod, humanism och altruism.

Det är därför som man kan säga att terrorns våld alltid är symboliskt. Dess syfte bör aldrig förväxlas med dess reella, fysiska mål och skadeverkningar. Självordsbombarens roll är att vittna om ett helt folks, eller kanske till och med miljardtals religionsutövarers, lidande och utsatthet samtidigt som han eller hon genom sin handling bekräftar att det pågår ett krig. Och den kanske mest avgörande symboliska betydelsen är att förövaren i kraft av sitt våld uppfattas som den kränkte, medan våldsoffret framstår som den som har kränkt.

Så närmar vi oss argumentet att yttrandefriheten alltid är villkorad och att yttrandefriheten därför inte bör användas till att sära eller kränka andra människor. Etikexperten Ann Heberlein för redan i Vilksaffärens inledningsskede, i början av augusti 2007, ett resonemang i *Sydsvenskan* (9 augusti) som landar i slutsatsen att »människans frihet, religiösa eller konstnärliga, har med nödvändighet vissa begränsningar, och gränsen är passerad när friheten används för att skada och kränka andra människor«.

Lite längre fram i texten förtydligar Heberlein att »yttrandefrihetens självklara moraliska gräns borde gå vid kränkningar och hets mot folkgrupp«. Men att kränka och att hetsa mot folkgrupp är inte samma sak. Nu karakteriserade visserligen den före detta konsthallschefen Sune Nordgren i en diskussion i Kristianstad i maj 2010 Vilks Muhammedteckning som »hets mot folkgrupp«.⁹² Och Åsa Linderborg reducerar i en krönika den 14 mars 2010 frågan om yttrandefrihet till »Lars Vilks rätt att hetsa mot muslimer«.

Nordgrens yttrande kan synas ogenomtänkt på gränsen till få-

nigt, men vittnar kanske ändå ytterst sett, om att det finns ett problem med användningen av ordet »kränkt« i detta och liknande fall. Ty å ena sidan syftar det på den känsla som en enskild muslimsk individ förväntas erfara när han eller hon ser Muhammed framträda som rondellhund. Å andra sidan avses något som tänks drabba alla muslimer, som kollektivt, om och när en eller flera enskilda muslimer reagerar mot exempelvis en teckning. Det är denna formel: En för alla, alla för en, som ligger till grund för påståendet att Vilks rondellhund kränker »muslimerna«.

I början av april 2011 kunde man i *Dagens Nyheter* (4 april) läsa en insändare av en katolsk nunna som var upprörd över den bild från den då aktuella utställningen *Lust och last* på Nationalmuseum som användes i marknadsföringen av utställningen. Bilden, som även hade prytt omslaget till *Dagens Nyheter*s kulturdel, föreställde en nunna med naken rumpa. Finns det någon anledning att inte ta den nunnans upplevelse av att känna sig kränkt på lika stort allvar som upplevelsen hos den muslim som reagerar över Lars Vilks bild?

Skulle yttrandefriheten endast omfatta yttranden som aldrig kan uppfattas som nedlåtande eller kränkande av någon enda individ som bekänner sig till den ena eller den andra ideologin eller religionen är det naturligtvis frågan om man överhuvudtaget kan tala om någon yttrandefrihet. Sakine Madon hänvisade redan efter det första dödshotet mot Vilks till Salman Rushdies ord, i en artikel i *Expressen* (17 augusti 2007): »Vad är yttrandefrihet? Utan friheten att förolämpa, upphör den att existera.«

Idén om att Vilks teckningar skulle kunna utgöra hets mot folkgrupp emanerar ur en uppfattning om att hans teckning kan skrivas in i en större rasistisk diskurs. Det antas skilja hans teckning från affischen till *Lust och last*-utställningen. Inom ramen för denna rasistiska diskurs kan Vilks teckning uppfattas som ett uppsåtligt hot mot, eller ett medvetet uttryck för missaktning gentemot, gruppen muslimer. Nunnan som har skrivit insända-

236 ren anses inte representera en minoritet eller i alla fall inte en minoritet som förtrycks systematiskt.

Men också med en sådan förförståelse hamnar man i en märklig position, när – som i fallet Vilks – den kränkande och underförstått rasistiska (be)handlingen inte utgör ett exempel på en negativ särbehandling utan tvärtom baseras på en ambition att behandla en viss grupp på samma sätt som man behandlar andra grupper i samhället, i detta fall enligt principen att det inte råder något förbud mot blasfemi.

En annan återkommande idé bland dem som har kritiserat Vilks är att hans agerande har negativa konsekvenser för, eller till och med utgör ett hot mot, yttrandefriheten.

Redan i de första mediekommentarerna till rondellhunden återfinns denna synpunkt. Mårten Arndtzén tog i *Expressen* (26 juli 2007) omedelbart ut den kurs som skulle visa sig bli en av de mer besynnerliga under de kommande åren. Visst, resonerade han, måste yttrandefriheten försvaras till varje pris, *men*:

Läser man hans [Vilks] blogg verkar det som att han vill diskutera yttrandefriheten. Jaha. Och på vilket sätt bidrar han då till den diskussionen? På vilket sätt säger hans karikatyrer något nytt och annorlunda än *Jyllands-Postens*? På inget sätt alls, så vitt jag kan se. Och vad är det då för mening med yttrandefriheten? Istället för att försvaras och fördjupas, trivialiseras den i en tom provokation vars djupaste syfte nog är att sätta strålkastarljuset på Vilks själv.

Vi kan redan här alltså iaktta de flesta av de element som vi har sett återkomma i den följande diskussionen om Vilks rondellhund. När det gäller åsikten om att diskussionen om yttrandefriheten »trivialiseras« genom Vilks verk, istället för att »försvaras och fördjupas«, bör man i och för sig beakta att Arndtzéns text

skrevs innan några dödshot hade formulerats och innan några andra konstinstitutioner hade tackat nej till att visa teckningarna.

Icke desto mindre skulle Arndtzéns tankegång plockas upp betydligt senare, bland annat av Peter Weiderud, ordförande i Socialdemokrater för tro och solidaritet, tidigare Broderskapsrörelsen, som den 12 maj 2010 påpekade att yttrandefriheten är ett viktigt fundament i det demokratiska samhälle, *men* att den nu hotas, inte av de islamister som utfärdar dödshot mot konstnärer, utan ... abrakadabra ... av de hotade konstnärerna själva, till exempel »tryckfrihetsfundamentalister« som Lars Vilks.

Göran Rosenberg var inne på en liknande tankegång i *Journalisten* den 14 april 2010, alltså strax efter Vilks avbrutna föreläsningen i Uppsala. I analogi med vad han skrev om de danska karikatyrerna 2006 hävdade Rosenberg att Vilks »använder sig av yttrandefrihetens formella regler för att undergräva dess informella förutsättningar«, vilket har gjort att Vilks inte »stärker [...] yttrandefriheten utan försvagar den«. Det kan i förstone tyckas oklart på vilket sätt som det kan innebära en försvagning av yttrandefriheten att rita en teckning eller måla en tavla. Men Rosenberg försöker förklara: Yttrandefriheten har en mängd »informella förutsättningar« och »Lars Vilks har [...] brutit mot den oskrivna regeln att inte kollektivt förödmjuka och sära människor som i stort sett saknar röst i offentligheten«.

Med tanke på ovanstående genomgång tycks Rosenbergs påpekande att muslimer »i stort sett saknar röst i offentligheten« en smula diskutabelt. Tvärtom är Göran Rosenberg, som vi har kunnat se, långtifrån ensam när han hävdar att kollektivet muslimer upplever en så stark upplevelse av förödmjukelse att självcensur från Vilks sida borde ha iakttagits.

Återigen ser vi exempel på hur fördomar mot muslimer har sipprat in i andra delar av befolkningen än de mest nationalistiska. Varför ska vi förutsätta att muslimer erfar någon sorts kollek-

238 tiv förödmjukelse? Om fyra tusen Facebookanvändare med blandade religiösa sympatier skriver på ett upprop för att de känner sig kränkta av att en konststudent ägnar en skattefinansierad konstutbildning åt att fördjupa sig i en verksamhet som ytterst sett handlar om vandalism, så uppfattas detta knappast av Göran Rosenberg, eller av någon annan etablerad konst- eller kulturskribent, som ett uttryck för att ett jättelikt kollektiv, som i stort sett saknar röst i kulturlivet, har blivit sårat.

Den sortens protester beskrivs istället som uttryck för konst- och kulturhat.

Ingen skulle i det läget uppfatta de protesterande som representativa för svenska folket som helhet. Ingen skulle heller yrka på självensur därför att konstnärerna har brutit mot »yttrandefrihetens informella förutsättningar«, vilket på sikt kan »försvaga yttrandefriheten«. Men när det gäller muslimer så förutsätts dessa alltså utgöras av ett enhetligt kollektiv, vars preferenser på sikt kan göra att yttrandefriheten försvagas.

När *Helsingborgs Dagblads* chefredaktör Lars Johansson på hösten 2007 bad sina läsare om ursäkt för att tidningen hade publicerat ett fotografi av Andres Serrano, föreställande en kvinna med en hästpenis i sin hand, så reagerade kulturskribenten Petter Larsson i *Aftonbladet* (3 oktober 2007) mot att man på lokaltidningen hade uppfattat protester från »30–50 läsare« som representativa för läsekretsen. Det »innebär att Johansson låter en liten grupp aktiva läsare få ett stort inflytande över tidningens policy«, skrev Larsson. Och det var naturligtvis inte svårt att hålla med honom.

Däremot var det svårare att förstå hans jämförelse i samma text med »Lars Vilks rondellhund«, där han uppenbarligen hyste förståelse för att självensuren satt in. I Vilks fall gällde det nämligen, förklarade han, konst som har »udden riktad mot en underordnad grupp«. Dock var det uppenbart att han i det fallet uppfattade de protesterande som representativa på ett helt annat sätt än vad som var fallet med de skånska lokaltidningsläsarnas protester. Varför

han förutsatte att de 30–50 skånska lokaltidningsläsare som protesterade mot Serrano inte var muslimer lämnade han emellertid åt läsarna att fundera över. 239

